

פנינים משולחן רבינו הגאון רבי אברהם גנהובסקי זללה"ה

פרשת תזריע תשפ"ד ❖ גליון תקע"ד

לע"נ הרבנית הצדקנית מרת אסתר הדסה בת הר"ר רפאל יונה זצ"ל

המשנה ברורה דכתב "דגורם ברכה שאינה צריכה" משמע דגם להחליף ברכה אסור.

מצורע אסור בתפילין

וְהַצְרֹעַ אֲשֶׁר בּוֹ הִנֵּנּוּ בְּגָדָיו יִהְיוּ כְּרַמְמִים וְרֵאשׁוֹ יִהְיֶה פְרוּעַ וְעַל שָׁפָם יִעֲטֶה וְטָמֵא טָמֵא קָרָא (וי"ג מ"ה)
איתא בגמרא מועד קטן (ט"ו א') דרבי עקיבא יליף מהכא שמצורע אסור בתפילין, דהא דכתיב "ראשו יהיה פרוע" איירי שפרוע בדבר שחוץ מגופו דהיינו תפילין.

ב. טומטום לכתוב תפילין

הנה איתא בשולחן ערוך (או"ח סי' ל"ט סעי' א') תפילין שכתבן עבד או אשה פסולים, משום דכתיב וקשרתם וכתבתם, כל שאינו בקשירה אינו בכתיבה.

וכתב בפרי מגדים (או"ח סי' י"ד מ"ז ס"ק א') דטומטום דחייב בתפילין מספק, יש לומר דכשר לכתוב תפילין ומזוזות, כיון דמן התורה מחוייב בתפילין.

אך כתב בפרי מגדים במקום אחר (סי' ל"ט א"א ס"ק א') דיש לומר דאינו כן, כיון דטומטום אינו מחוייב בודאי.

ויש לדון אם תליא בפלוגתת פרי חדש והגרע"א דלקמן:

א. פלוגתת פרי חדש והגרע"א

הנה קיימא לן (ברכות מ"ה א') דברכת המזון חלוק בדינו משאר הברכות, דבכל התורה קיימא לן דשומע כעונה אף כשהמשמע כבר יצא, כגון בהלל ובקידוש, אבל בברכת המזון יכול להוציא דוקא אם המשמע בעצמו אכל ומברך לעצמו.

ודן בפרי חדש (סי' קפ"ד) במי שספק לו אם בירך ברכת המזון דאמרינן דחוזר ומברך, האם יכול להוציא מי שודאי אכל, וכתב בפרי חדש דתליא בפלוגתת רמב"ם ורשב"א אם הספיקות מן התורה או מדרבנן, דלהרשב"א (תורת הבית ב"ד ש"א, קידושין ע"ג א') דספק דאורייתא מן התורה לחומרא, אם כן יכול להוציא, משא"כ להרמב"ם (פ"ט הל' טומאת מת הי"ב, פ"י הל' כלאים הל' כ"ז) דספק דאורייתא מן התורה לקולא ורק מדרבנן לחומרא, אינו יכול להוציא, דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא.

אמנם הגרע"א (קמא סי' ז) נחלק על הפרי חדש, וסובר דגם להרשב"א דספק דאורייתא מן התורה לחומרא, מכל מקום מחוייב רק מגדר ספק, ואם כן האחר אינו יוצא בשמיעתו דעדיין נשאר הוא בספק חיוב דשמא המוציא כבר בירך ולא יצא בשמיעתו ממנו.

[אך שוב כתב הגרע"א דיוכל להוציא אף להרמב"ם דכל הא דאמרינן דבעינן שהמשמע יאכל הוה רק מדרבנן, דהרי חזינן דאף באכל כזית יכול להוציא מי שאכל כדי שביעה, נמצא דאף בלא אכל לא מהני אלא מדרבנן, וכיון דספק אכל אם כן הרי ספיקא דרבנן לקולא].

ב. ראייה להגרע"א

הנה יש להוכיח כדברי הגרע"א, מהא דמבואר ברמב"ם וטור (הובאו במשנה ברורה סי' קפ"ו ס"ק ג') דאשה אינה יכולה להוציא איש בברכת המזון כיון דחייבת רק מספק. חזינן דאע"פ שחייבת מצד ספק דאורייתא לחומרא מכל מקום אינה מוציאה. וראיה זו הביא בכתב סופר (או"ח סי' ל').

ג. לאור האמור

מעתה לענין נידון דידן דטומטום בכתיבת תפילין, לכאורה לדעת

א. ברכה שאינה צריכה בשומע כעונה

הנה קיימא לן דאין לברך שתי ברכות כאשר סגי בברכה אחת, מפאת ברכה שאינה צריכה.

ויש לעיין במי ששמע מחבירו ברכה ויכול לבטל האי שמיעה, כגון שעדיין לא אכל, או עדיין לא קיים את המצוה, ויכול לומר מילה ובזה יעשה הפסק ויצטרך לברך בעצמו, האם הוי ברכה שאינה צריכה.

והנה בבירך בעצמו ליכא למידון, דהרי קא משוי בזה ברכה לבטלה, אלא הנידון בשומע כעונה למאי דאסיק בצל"ח (ברכות כ' ב'), הביאו הגרע"א בגליון או"ח סי' ק"ד בעין הגליון, ועיין בתשובות אבני נזר הלכות ראש השנה סי' תמ"ט לעינין שהחיינו) דליכא ברכה לבטלה בשומע כעונה.

א. צדדי הספק

הנה מסברא יש לדון דשפיר אין כאן ברכה שאינה צריכה כיון דמחליף ברכה בברכה, אך לאידך גיסא אולי נימא דכיון דכבר יש לו ברכה, השתא דמבטלה הוי ברכה שאינה צריכה.

ב. ראייה דנחשב ברכה שאינה צריכה

הנה לכאורה יש ראייה מהמשנה ברורה דאסרינן, דהרי כתב במשנה ברורה (ביאור הלכה סי' כ"ה סעי' י) דמי שיצא מחבירו בברכת להניח תפילין, לא יענה אמן על ברכה אחרת דהרי אמן הוה הפסק ויצטרך לברך שנית, וגורם בזה ברכה שאינה צריכה, חזינן דגם בכהאי גוונא אסרינן.

ג. כבר חלה על המצוה הראשונה

אבל אולי יש לדחות הראיה מהמשנה ברורה, דהתם איירי שסח בין תפילין של יד לשל ראש, נמצא דהברכה כבר חיילא על השל יד והנידון אם תחול לשל ראש. [והרי במשנה ברורה (שם) כתב לעיין באליה רבה והתם איירי שכבר הניח של יד]. הלכך דמי לכל ברכה שאינה צריכה דקעביד מחד ברכה לתרי ברכות. אבל כשעדיין לא חלה כלל אפשר דיכול להחליפה לברכה שיברך בעצמו.

והרי כגון להסוברים (בי שיטות מובא בשולחן ערוך יו"ד סי' י"ט סעי' ה') דבין שחיטה לשחיטה אם סח חוזר ומברך, אם כן אסור לו לדבר מפאת ברכה שאינה צריכה, ובזה ודאי דאסור אף אם הברכה על הבהמה הראשונה היתה שומע כעונה.

ד. סתימת המשנה ברורה

אך יש לדון דאכתי הראיה מהמשנה ברורה קיימא, דסתימת לשון

במשנה ברורה (שם ס"ק כ"ג) דכיון דכתיב בקרא מפורש דתפילין של יד קודם, דמתחילה כתיב וקשרתם והדר ולטוטפות, לפיכך אין משגיחין על דינא דאין מעבירין על המצוות.

מעתה תיקשי דלכאורה אין חילוק בין תחילת ההנחה להורדת התפילין, וכמו דבתחילת ההנחה, שפגע בשל ראש תחילה, דחינן כדי לקיים קרא, אם כן הכי נמי נימא הכי לענין להסיר התפילין. ואמאי כתב במשנה ברורה שלא יסיר התפילין של ראש כדי להקדים של יד.

אלא חזינן מהמשנה ברורה דמכל מקום להסיר התפילין חמירא.

ב. יסיר מזוזה כדי לברך עליו

כעין זה יש לדון לענין מזוזה דלהסיר חמירא טפי, דהנה היכא דטעה ולא בירך בשעת קביעת המזוזה, הכריע בספר מזוזות מלכים (סע' ס"ט) שיסיר המזוזה ויחזור ויברך. [אך להגרע"א (גליון יו"ד סי' רפ"ו על השי"ך ס"ק כ"ה) בדעת השי"ך לא יברך].

ויש לשאול היאך שייך לומר שיסיר ויחזיר ויברך, הא לשעה אחת מבטל עשה דמזוזה.

אמנם בפשוטו מי שחייב לקבוע מזוזה וידיו אינם נקיות אמרינן ליה דירחוץ ידיו ויברך ויקבע המזוזה, חזינן דשרינן לבטל העשה משום הברכה. אבל אכתי מנא לן דשרינן להסיר המזוזה בשביל לברך, דהרי להאמור להסיר המזוזה חמירא טפי.

[אך הא יכול לצאת מביתו החוצה לאחר שיסירנו דהשתא נפטר ממזוזה. ואע"ג דהרהיטים בפנים, הא כתב הגרע"א בתשובות (קמא סי' ט') דבעזוב ביתו פטור ממזוזה, ובנחלת צבי (שם) הקשה מבית הארץ].

ג. במוכר לתת מזוזה לאחר

הנה יש לדון לענין מזוזה, אם מחמת פיקוח נפש צריך לקחת מזוזה, ובכל החדרים בביתו יש מזוזה חוץ מחדר אחד, שרק הכין מזוזה לחדר האחרון ועדיין לא קבעו, מעתה אם בא לשאול אם לתת המזוזה שעדיין לא הניח או להוריד מזוזה, לכאורה תרוייהו שקולים הם. [אם לא נימא דאיכא ענין שכבר זכה החדר וכמו בקרשי המשכן, דקריש שזכה להנתן בצפון לעולם בצפון ובדרום לעולם בדרום. עיין מגן אברהם סי' ח' סק"ו].

וכי תימא הרי בנותן מזוזה שעדיין לא קבעו, מבטל מצות מזוזה רק בשב ואל תעשה, משא"כ במסיר מזוזה מבטל המצוות עשה בקום ועשה, אך הרי אסיק באור שמח (פס"ו מהל' מאכלות אסורות הי"ד ד"ה ולכן) דגם המסיר מזוזה הוה רק ביטול בשב ואל תעשה, וכשם שלצורך מזוזה לפני שקבעה חייב רק חומש ממונו, הכי נמי כדי שלא להסיר מזוזה שכבר קבוע בדלת חייב רק חומש דגם זה חשיבא שב ואל תעשה.

אך מכל מקום להאמור להסיר מזוזה חמירא טפי. [א"ה. היינו דאע"פ דלענין אם מוכר לבטל אחד מהם, אמרינן דשקולים הם, מכל מקום לענין אם מותר לבטל עשה דמזוזה כדי שיוכל לברך, נימא דאע"פ דשרי להמתין מלקבוע כדי שיוכל לברך, אך להסיר המזוזה כדי שיוכל לברך זה נימא דאסור].

ה. פעם אחת ביום

תו תיקשי בעיקר דברי הביאור הלכה הנ"ל, דהא עיקר החיוב דתפילין רק פעם אחת ביום, נמצא דאחרי דכבר הניחם לרגע, כבר לא הוה חיובא, אם כן אמאי לא יסירם לקיים הדין דתפילין של יד קודם לשל ראש.

דהרי בביאור הלכה (סי' ל"ז סע' ב') הביא דעת הריטב"א ופרי מגדים, דאע"פ דסברי דאיכא עכ"פ מצוה מן המובחר שיניחם ככל שיותר זמן, וכלשון הריטב"א שהיא מידת חסידות, וכאשר מניחם מקיים מצות עשה דאורייתא, אך עכ"פ לא הוה חיובא.

וכי תימא דלא תיקשי דמכל מקום יש כאן קיום מצוה דאורייתא, וזה חשיבא יותר מהאי דינא דיקדים תפילין של יד. אמנם יש לעיין בזה, דהנה אם לא הניח כלל תפילין ביום זה, ויש לפניו מצות תפילין ומצוה דרבנן, ודאי יניח תפילין. [והוא הדין במצוה דאורייתא אם תפילין חשובה ממנה]. אבל אם כבר הניח תפילין, והנידון רק על ההמשך, ודאי מורינן ליה שיחלוץ התפילין לקיים המצוה דרבנן. ואם כן אכתי תיקשי דברי המשנה ברורה, דהרי גם כדי לקיים הדין דאורייתא דתפילין של יד תחילה ואחר כך של ראש, ודאי נחייבו לחלוץ.

הפרי חדש דהחיוב בכל ספק דאורייתא חשיב ודאי חיוב, אם כן יכול לכתוב, אמנם לדעת הגרע"א דהוה ספק חיוב אם כן אינו יכול לכתוב.

נמצא דלפי ראיית הכתב סופר כדברי הגרע"א, אם כן טומטום לא יוכל לכתוב תפילין אע"פ שמחוייב, דהרי מכל מקום חיובו רק מספק. ובאמת הגרע"א (גליון או"ח סי' ל"ט סע' א') כתב דפסול ואזיל לשיטתו דחולק על הפרי חדש.

ד. יכול לכתוב לעצמו

אמנם טומטום יכול לכתוב לעצמו תפילין, דממה נפשך אם הוא איש הרי כשר לכתובה, ואם הוא אשה אינו חייב בתפילין. אך לא יוכל לברך על התפילין אע"ג דאם הטומטום יקח תפילין כשרות יוכל לברך דלא גרע מאשה המברכת על ממצות עשה שהזמן גרמא לדעת הרמ"א, אבל בהני תפילין שהם ספק כשרות לא יוכל לברך.

ג. לסיים להניח תפילין

הנה כתב במשנה ברורה (סי' ח' ס"ק מ"א) מי שלקח טלית להתעטף בו והתחיל לברך עליו, וקודם שסיים הברכה לקחו ממנו הטלית, ותפילין לפניו, יכול לסיים הברכה אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין.

א. חזר על יותר מילים

הנה יש לדון באופן שנטל ידיו והיה צריך לברך על נטילת ידים, וטעה ואמר על מצות תפילין, וחזר תוך כדי דיבור ואמר אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים, האם מהני, דאם נימא דסגי שיאמר רק "על נטילת ידים" ולא צריך לחזור על המילים אשר קדשנו וכו', [נתליא בפלוגתא רש"י ושאר ראשונים בסוגיא בברכות י"ב א' אם מהני לתקן תוך כדי דיבור או דילמא לא מהני אלא צריך שיהא כל החתימה כדינה], אם כן השתא דקאמר אשר קדשנו כו' נמצא דהיה יותר מתוך כדי דיבור המילה תפילין, או דילמא נימא דמכל מקום שפיר דמי.

ב. עוד גוונא כהנ"ל

כעין זה יש לעיין ברצה לומר "בורא פרי העץ" ולפני שאמר תיבת "העץ" ראה שהוא פרי האדמה וסיים "האדמה", דאם נימא דאין צריך שיתקן את כל החתימה וסגי שיאמר רק "האדמה", מהו כשהוא תיקן את כל החתימה ועד שהגיע לאמירת "האדמה" עבר יותר מתוך כדי דיבור מאמירת "העץ", האם נימא דתיבות "בורא פרי" יש לחשבם לענין שתהא כשתיקה יותר מכדי דיבור.

ג. ראייה מהמשנה ברורה הנ"ל

הנה לכאורה חזינן מדברי המשנה ברורה הנ"ל דשפיר דמי לחזור ולתקן מאשר קדשנו במצותיו, אע"פ שכבר אמר "להתעטף", נמצא דמשעה שטעה ובירך להתעטף יהא יותר מתוך כדי דיבור. [א"ה. או דילמא נקט המשנה ברורה דצריך לחזור על כל החתימה. ועיין].

אך העירו דיש לדחות דאיירי דוקא באופן דלקחו הטלית לאחר תיבת העולם. וצריך עיון.

ד. מצוה קיומית

איתא בגמרא מנחות (ל"ו א') דכשהוא מניח התפילין, מניח של יד ואחר כך מניח של ראש, דכתיב וקשרתם לאות על ירך והוה לטוטפת בין עיניך. וכך קיימא לן בשולחן ערוך (סי' כ"ה סע' ה').

וכתב בביאור הלכה (שם סע' ו') דאם הניח תחילה תפילין של ראש, לא יסירם כדי לקיים המצוה מן המובחר להניחם כסדר הנחתם, והיינו תפילין של יד ואחר כך תפילין של ראש, דהרי בכל רגע ורגע שהוא נושא התפילין עליו הוא מקיים מצוה, אם כן ודאי אין לנו לומר שישלך עתה מצוה ממנו כדי שאחר כך יקיים מצוה יותר מן המובחר. והיינו דאינו מן הדין לבטל מצוה דאורייתא דהנחת תפילין מפאת קדימת של יד לשל ראש.

א. פגע של ראש תחילה

הנה איתא בשולחן ערוך (סי' כ"ה סע' ו') אם פגע בשל ראש תחלה, צריך להעביר על אותה המצוה ויניח של יד תחלה ואחר כך של ראש. וביאר

עניני שבת - חקירה בספק אוכל

והנה לכאורה חזינן דדין מוקצה תליא בהמציאות, והרי לדידה כל הביצים אסורים, משא"כ אם נימא דאזלינן כלפי שמיא, הרי בסיס זה הוא לאיסור ולהיתר, והרי המותר הוא שנים והאסור אחד, ויותר חשובים השנים מן האחד. [בראש יוסף (שבת מ"ז) כתב כדבריו בפרי מגדים, אך האי פרט דהוה בסיס, כתב שזה באפשר].

ו. נפקא מינה לענין שבועה

הנה נפקא מינה בזה נמי, בדבר שיש בו שני שימושים, ונשבע שלא לעשות אחד מהם, והשתא שכח על מה שנשבע, ואסור בכל השימושים. וכגון לִפְנֵי שניתן לאוכלו, וניתן לשתותו כשמערבבו, ונשבע ואינו זוכר אם נשבע שלא לאכול, או נשבע שלא לשתות, דאסור בשניהם. האם יחא מוקצה או לא, דכלפי שמיא ידעי שיש בו שימוש, אבל איהו מופקע מהשימושים. ולהאמור יחא מוקצה.

הוכחה מהחזון איש דלא כהני"ל

אך לאידך גיסא יש להוכיח מדברי החזון איש לא כד, דהנה חזינן ביום טוב שחל להיות ביום ראשון, מותר ביום טוב בכל הדברים האסורים בשבת, כמו נר וסכין של שחיטה, ולא אמרינן דהוה מיגו דאתקצאי בין השמשות, מפאת דמיגו דאתקצאי מחמת יום שעבר לא אמרינן, וכדכתבו תוספות בסוכה (י"ב, ובשאר דוכתי). [וזה טעמא נמי דביצה שנולדה ביום טוב ראשון מותרת ביום טוב שני, דשתי קדושות הם].

ואע"ג דבפועל היה אסור בבין השמשות, מכל מקום כלפי שמיא גליא דלהצד שבין השמשות לילה והוה תחילת היום טוב, היה מותר להשתמש בו, ולא איכפת לן דהיה באמת אסור.

ומוסיף בחזון איש (או"ח סי' מ"ט ס"ק י"ג) דלא רק דדינא דמיגו דאתקצאי ליכא, אלא גם בשעת מעשה לא הוה מוקצה.

ולפי זה כתב דהא דאיתא (ש"ע סי' תרנ"ג סעי' א', ומשני"ב שם סק"א) דהדס של מצוה אסור להריח בו כל ימי החג, לפי שעיקרו אינו אלא להריח בו, ומוזה הוקצה כל שבעה. והנה ביום האחרון של חול המועד, אף שאסור להריח ההדס, מכל מקום אינו אסור בטלטול, דהרי לא נאסר בו מוקצה, דאינו לא שבת ולא יום טוב, ובשמחת תורה נמי אינו מוקצה כיון שאז מותר להריחו. נמצא דבבין השמשות של כניסת שמחת תורה, נהי דאסור להריחו, דילמא בין השמשות יממא, מכל מקום מותר לטלטלו, דממה נפשך מותר בטלטול, שאם הוא לילה מותר להריח, ואם הוא יום אין כאן מוקצה. [ועוד עיין בגליון הגרע"א או"ח סי' תקט"ו ס"א, וסי' תרס"ה סק"א, דמתבאר דביאר מיגו דאתקצאי בענין אחר].

ותיקשי, אימא דאף דהוה לילה, אך כיון דבמציאות אינו יכול להריח ליהווי מוקצה. אלא חזינן מזה דלא אזלינן בתר המציאות אלא אזלינן כלפי שמיא.

ספיקא דדינא שאני

ואם כן תיקשי הני ראיות אהדדי, ויש לדון ליישב, דספיקא דדינא שאני, ובין השמשות הוה ספיקא דדינא כמבואר בריטב"א בשבת (החדשים), ולפי זה דברי הפרי מגדים רק בספק במציאות.

אך עדיין יש לעיין מדברי המגן אברהם הני"ל (שם סי' תרנ"ח) דגם התם ספיקא דדינא. [וכן יש לעיין מדברי הגרע"א (או"ח סי' תצ"ח סעי' ה') דמתבאר מדבריו דגם בספיקא דדינא הוה מוקצה בתורת ודאי].

ספק או טעות

אולי נימא דחלוק היכא דאסירא מחמת ספק, דזה משוי ודאי, משא"כ היכא דבאמת הוא מותר, רק לדידה יש טעותא,

דכל שאסור עליו מספק הוה מוקצה ודאי, כגון בהך דהפרי מגדים בספק טריפה, דאין כאן טעות, אלא מפאת הספק מקצה דעתו. [ואפילו בגוונא שיש שני שימושים ואחד מותר ואחד אסור, ולא ידעין מי האסור ומי המותר, דיינינן בכל שימוש בפני עצמו, וממילא מיתער].

משא"כ בכגון גוונא דהחזון איש בהדס, הרי ממה נפשך להצד דבין השמשות יום ליכא איסור מוקצה כלל, ולהצד שבין השמשות לילה, באמת ודאי מותר, ופורש רק בטעות ולא מספק.

והיינו דהחילוק דאם יש ספק מיהא, משוי מוקצה ודאי, אבל אם אין ספק אלא שלדידה יש טעות, לא הוה מוקצה.

אך לא אדע אם החילוק נכון, דבטעות באמת הוא טעות, אבל הכא מיתער מחמת ספק בבין השמשות, אלא דלהצד דלילה הוא מותר. וצ"ת.

איתא בשולחן ערוך (סי' שכ"ד סעי' ז') מחתכין נבילה לפני הכלבים אפילו נתנבלה היום, בין שהיתה מסוכנת בין שהיתה בריאה.

תו איתא בשולחן ערוך (סי' תצ"ח סעי' ה'), ומשנה ברורה שם ס"ק כ"ח) דעגל שנולד ביום טוב מבהמה העומדת לאכילה, או מבהמה טריפה העומדת לכלבים, מותר, ורק הנולד מבהמה שעומדת לחרישה או לחלב או לולדות, הוה מוקצה.

וכתב במשנה ברורה (שער הציון אות כ"ז) בשם הפרי מגדים (א"א אות ח') דהיינו דוקא אם האם הוה ודאי טריפה, אבל אם הוה ספק טריפה וילדה ביום טוב, דבין השמשות אינה עומדת לא לאדם שמא הוה טריפה, ולא לכלבים שמא תחיה לאחר י"ב חודש, יש לומר דהעגל הוה מוקצה.

ותיקשי, הא כלפי שמיא גליא דממה נפשך ראוי, דאם הוה טריפה אם כן ראוי לכלבים, ואם אינה טריפה אם כן ראוי לאדם.

א. חקירה בספק מוקצה

הנה יש לחקור במוקצה שאסור להשתמש בו רק מספק, מי אמרינן דאזלינן בתר המציאות דאסורים בשימוש, והוה מוקצה בתורת ודאי, או דילמא אזלינן כלפי שמיא דמותרים בשימוש, ואינה מוקצה כלל.

ולכאורה חזינן מדברי הפרי מגדים הני"ל דאזלינן בתר המציאות, והרי מספק אינו יכול להשתמש בהעגל, דאולי אינו ראוי לדבר זה.

ב' - הגרע"א ביש לו מתירין

הנה כעין זה יש למילף מדברי הגרע"א (במערכה, עירובין ל"ח א'), דהנה מביא הגרע"א הוכחת הפני יהושע דהא דבספק דרבנן אסרו משום דינא דדבר שיש לו מתירין, היינו לא רק באכילה אלא גם בטלטול, [נדלא כדברי הצ"ח שהבאנו לעיל], דמחזינן דספק ביצה שנולדה ביום טוב אסור לטלטלה, מכיון דהוה דבר שיש לו מתירין.

ודחה הגרע"א ראייתו, דאף אם נימא דספק מוקצה שרי לטלטל, [וכסברת הצ"ח], מ"מ מכיון דמספק אסרינן באכילה מכיון דיש לו מתירין, ממילא הוה מוקצה, דכל מאכל שאסור באכילה ממילא הוה מוקצה.

הרי חזינן דאע"פ דכלפי שמיא גליא נקטינן לענין טלטול דמספק מותר, ולא נולד ביום טוב, [וגם באכילה מותר], מכל מקום מכיון דבמציאות אסור באכילה אם כן אסור גם בטלטול.

ג' - הגרע"א בזימן ב' עופות

הנה איתא בשולחן ערוך (סי' תצ"ז סעי' י"ב) דאם זימן שני עופות ומצא שלשה, חדא מהן הוה מוקצה, וממילא מספק כולן אסורין.

וכתב במגן אברהם (שם ס"ק י"ד) דאם אחד מהן נאכל או נפל לים, כולן מותרים, דסומכין דזה שנאכל או נפל הוא המוקצה.

והקשה הגרע"א (בגליון על מג"א שם) דאכתי נאסר משום מיגו דאתקצאי, דהרי קודם שנפל אחד מהם לים היה הדין דכולם אסורין, ואם כן באותו שעה אתקצאי. [והרי אין בידו להתיר, דהא בהפיל בידים אסורים]. ותירץ הגרע"א דהוה מוקצה לחצי שבת. ולפי זה בהיה כן מערב שבת יהא אסור.

והרי התם ידענו שיש שנים מותרים, והשתא נתגלה שהם המותרים, ואם אזלינן כלפי שמיא, אם כן לא היה מיגו דאתקצאי כלל. אלא חזינן דאזלינן בתר המציאות שלא יכל להשתמש. אך אכתי צריך עיון שהרי נתברר שהוקצה בטעות.

ד' - מגן אברהם באתרוג

הנה הביאו ראייה נפלאה, דהנה אמרינן בגמרא סוכה (ל"ז ב') דאתרוג בשבת שבסוכות לא הוה מוקצה, כיון דאפשר להריח בו. [וכך נפסק בשולחן ערוך סי' תרנ"ח סעי' ב'].

והנה איתא בשולחן ערוך (סי' תרנ"ג סעי' א') דבזמן הזה אין להריח באתרוג, מכיון דנחלקו אם מברכים עליו. והקשה במגן אברהם (סי' תרנ"ח סעי' ב') דאם כן עדיין יהא מוקצה. ותירץ המגן אברהם, דאפשר לברך על פרי אחר ולהוציא האתרוג, או דשאני בשבת, דלכולי עלמא מותר להריח בו ולברך עליו.

והשתא מאי קשיא לן, הא כלפי שמיא גליא דיכול להשתמש בו, או אם ברכה או בלא ברכה. אלא חזינן דאזלינן בתר המציאות.

[והעיר, דיש לדחות, דהוקשה למגן אברהם כיון דאין מריחין בו בשבת, כבר הוה ליה כאתרוג שאינו עומד לריח, משא"כ בספק מקרי. אך לא בירא לי האי חילוקא].

ה' - פרי מגדים לענין בסיס

כתב בפרי מגדים (סי' ש"י א"א סק"ח) דאם נתערב ביצה אחת של איסור שנולדה בשבת, בהרבה ביצים של היתר שנולדו בערב שבת, ובא נכרי ולקח כל התערובת בידעת הבעלים והניח על בסיס, פשיטא שיהא בסיס.

ענינים שונים [א']

ויש לעיין במסופק אם בימינו יש עומר כלל, ובשמאלו יש ודאי עומר, האם נימא שילך תחילה לימינו ויראה אם יש עומר יקחנו, ואם אין בימינו, ילך לשמאלו ויקח, או דילמא נימא דכיון דהוה רק ספק ילך לודאי.
ובפשוטו נראה כהצד הראשון, שילך תחילה למקום הספק הקרוב, ואם לא יעלה בידו ילך למקום הרחוק.

ענינים שונים [ב']

מכוון להמצוה. וכעין זה אשכחן לענין ספירת העומר (סי' תפ"ט סעי' ג', ובמשנה ברורה שם ס"ק ט"ז, ובשער הציון שם) (ענין משנה ברורה סי' ל"א ס"ק ח').
ולאמור צריך עיון במה שכתב במשנה ברורה בהלכות נשיאת כפים (ביאור הלכה סי' קכ"ח סעי' א' ד"ה ואין) דטומטום לא ישא כפיו, אלא ייצא מבית הכנסת קודם רצה, ותיקשי הרי יכול להתנות שאינו מכוון, והרי כתב במשנה ברורה (שם ביאור הלכה ד"ה דור) במתנה שלא לצאת אין כאן איסור בזר שנשא את כפיו.

ג. שש או עשרה

הנה בנידון הנ"ל דיינינן שלא ישמעו עכשיו קריאת התורה, כדי שאחר כך יוכלו להצטרף למנין, מעתה יש לדון כשיש ציבור גדול, כמה אנשים לא ישמעו עכשיו כדי שיוכלו להצטרף אחר כך, האם סגי בשש, או דילמא בעינן עשרה, דהרי אפשר דלא תקנו קריאת התורה אלא כשכל העשרה הם חייבין.

הנה בביאור הלכה (סי' קמ"ג סעי' א' ד"ה בפחות מ"ו) אייתי דבחי אדם (כלל ל"א סעי' י"א) נסתפק בזה, ופשט בביאור הלכה מדין הר"ן במגילה (ג' א' ד"ה אמר רב) דסגי בשש.

ובאגרות משה (או"ח ח"א סי' כ"ח) כתב דלדינא אין ראייה מהר"ן ויש לומר דבעינן עשר. (ודע דלענין קריאת המגילה בעשרה סגי בחד כמבואר בר"ן (סם)).

ענינים שונים [ג']

ולכך לא פלוג אפילו היכא דאין לו, או משום דאיסור מוקצה חמירא מאיסור כרמלית. מעתה לדעת תוספות כיון דאסור לטלטל בכרמלית למנוע בזיון כתבי הקודש, קל וחומר דאסור לטלטל מוקצה דחמירא. אם כן על כרחך נימא כהנ"ל דתפילין שאני דחמירא.

ב. כרמלית חמירא ממוקצה

אך לדעת תוספות בשבת (צ"ד א' ד"ה גדול) אין ראייה לומר דמוקצה חמירא, דהרי כתבו תוספות דלעולם יש להתיר מוקצה במת, והא דמחייבין ככר או תינוק משום דאפשר בזה.
נמצא דלדבריהם יש לומר דלעולם כרמלית חמירא ממוקצה, מעתה נימא דדוקא בכרמלית אסירא משום בזיון כתבי הקודש אבל מוקצה שרי ודמי לתפילין.

[הקשה הגרע"א בגליון דהרי חזינן דשרינן במת להציל מפני הדליקה על ידי טלטול מן הצד, רק מפאת דאית לכבויה והתם ליכא ככר, חזינן דאסרינן במוקצה, ובתהלה לודו (סי' ש"א אות ג') תירץ דכיון דאפשר על ידי ככר או תינוק לא התירו וכסברת התוספת שבת, ולפי זה פליגי על תוספות בסוכה].

ג. רמב"ן כתוספות בשבת

הנה איתא בשולחן ערוך (סי' ש"א סעי' ב') דעת רמב"ן דכד מוציאין מת לכרמלית יש להוציא בלא ככר או תינוק, כדי למעט בהוצאה, חזינן דכרמלית חמירא ממוקצה, וצריך לומר נמי דפליגי על תוספות בסוכה, ולדידיה הא דבעינן ככר או תינוק משום דאפשר, אבל כרמלית חמירא ממוקצה. ואם כן שפיר יש לומר דמוקצה שרי משום בזיון כתבי הקודש וכמו לתוספות בשבת.

אין מעבירין על המצוות

הנה קיימא לן (מנחות ס"ד ב') דיש ליקח המצוה ממקום קרוב, משום דאין מעבירין על המצוות, הלכך יקח העומר ממקום הקרוב לירושלים, נמצא שאם לצד ימינו העומר יותר קרוב מאשר לצד שמאלו ילך לימינו.

קריאת התורה בראש חודש

הנה עובדא הוה לענין קריאת התורה בראש חודש, שקוראין בתורה בין שחרית למוסף, והציבור הסתפקו אולי לאחר מוסף יבואו עוד אנשים שהתפללו במקום שלא היה ספר תורה, האם רשאים לכתחילה לקרוא בתורה לאחר המוסף מפאת דבזה ישלים למנין לקריאת התורה להניי אנשים שלא יכלו לקרוא.

א. נראה דשרי לקרוא אחר כך

הנה לעני"ד היה נראה דשרי. וכי תימא הרי קריאת התורה תדיר טפי ממוסף, אך הרי אינו רוצה עכשיו לקרוא בתורה, והרי זה כמו הא דחזינן בשולחן ערוך (סי' רפ"ו סעי' ד') דאם יש לו ענין לא למיעבד התדיר השתא, לא אמרינן קדימת תדיר. וצריך עיון.

ב. יכוון לצאת בתנאי

אמנם הרי הכא היה רק ספק אם יבואו אחר כך, אם כן איכא תקנתא שיכולים השתא בין שחרית למוסף לשמוע קריאת התורה, אך ישמעו על תנאי, ואף אם אינו בתורת שומע כעונה, נודלא כקריאת המגילה, מכל מקום יכול להתנות שאם יבואו אנשים שאכתי לא קראו, אינו רוצה לצאת עכשיו ידי חובת קריאת התורה.

והרי מצאנו תנאי לענין בל תוסיף דמתנה שאם יש בל תוסיף אינו

להתיר מוקצה משום כתבי הקודש

הנה אמרינן (עירובין צ"ה א') המוצא תפילין מכניסן זוג זוג אע"פ דלהרבה פוסקים (ענין משנה ברורה סי' ש"ח ס"ק כ"ד) תפילין הוי כלי שמלאכתו לאיסור. חזינן דהתירו איסור מוקצה לטלטל תפילין כדי למנוע בזיון של התפילין.

ובספר שלמי יהודה (פ"א סעי' ד') אייתי דשרינן להרים חלקי דפים ההולכים לגניזה אע"פ דהויין מוקצה, דהתירו לטלטל מוקצה משום בזיון כתבי הקודש, והביא ראייה מדינא דתפילין הנ"ל. אך אולי יש לחלק דבזיון דתפילין חמיר טפי. ותליא בפלוגת התוספות וכדלקמן:

א. מוקצה חמירא מכרמלית

הנה יש להוכיח דדוקא לצורך בזיון התפילין התירו איסור מוקצה, דבזיון דתפילין חמיר טפי, אבל לא התירו משום צורך בזיון כתבי הקודש. [ולא איירי בחשש דליקה אלא בחשש שמא ידרסו].

דהנה איתא (שולחן ערוך סי' ש"ב סעי' א' ומשנה ברורה שם ס"ק ה') דמשום בזיון כתבי הקודש אין להתיר איסור כרמלית.

וכתבו תוספות בסוכה (ל"ו ב' ד"ה בשבת) דאיסור מוקצה חמירא מכרמלית, דהרי חזינן דהתירו כרמלית במת, ולא התירו מוקצה אלא על ידי ככר או תינוק, וילפו תוספות דכיון דשרינן מוקצה משום כבוד הבריות, ודאי שרינן איסור כרמלית.

[ועיין בביאור הלכה (סי' ש"א סעיף א') אהא דשרינן כרמלית במת ולא שרינן מוקצה, דכתב בשם תוספת שבת דטעמא דמילתא דכיון דע"פ רוב אפשר לתקוני על ידי ככר או תינוק

זאת למודעי הדברים אינם תמיד בלשונו של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעיינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו בכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.

לקבל הגליון ולהערות L5703949@gmail.com

לעילוי נשמת

האברך הרה"ח

ר' יחיאל יהושע זצ"ל

בן יבלחט"א יוסף דוד הי"ו

נלב"ע י"ג אב תשפ"ב תנצב"ה

לעילוי נשמת

לרגל יומא ההילולא

בעל

האמרי חיים

זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל